

TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ'NDE PROFESYONELLEŞME ÇALIŞMALARI

*Cenk ÖZGEN**

ÖZET

Bu makalenin amacı, Türkiye'de son dönemlerde önemli bir gündem maddesini oluşturan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'daki profesyonelleşme çalışmalarını incelemektir. Bu çerçevede, TSK tarafından İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen süreçte başlatılan profesyonelleşme çalışmaları, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ivme kazanmıştır. TSK'da devamlılık arz eden teknik ve kritik görevler için uzman çavuş ve onbaşlar, küçük rütbeli subay ihtiyacına yönelik olarak ise, sözleşmeli subay ve astsubaylar istihdam edilmeye başlanmıştır. Aynı şekilde, iç güvenlik harekâtlarındaki etkinliğin artırılması amacıyla sözleşmeli er ve erbaş uygulaması da hayata geçirilmiştir. Araştırma sonucunda, kısa ve orta vadede Türkiye'de zorunlu askerlik uygulamasının devam edeceği ortaya konulmuştur. Ancak güvenlik alanında yaşanacak olumlu gelişmelere bağlı olarak, profesyonel orduya geçiş tartışmalarının kamuoyunda giderek artan biçimde gündem oluşturacağı da belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu Askerlik Hizmeti, Paralı Asker, Profesyonel Asker, Profesyonel Ordu.

PROFESSIONALIZATION TRYOUTS IN TURKISH ARMED FORCES

ABSTRACT

The aim of this article is to examine the professionalization tryouts in Turkish Armed Forces (TAF) which have recently been a significant agenda item. Within this context, professionalization tryouts, which were started by TAF after the Second World War, accelerated especially in the post Cold War period. For technical and critical tasks which require continuity specialist sergeants and corporals have started to be employed, while contract officers and non-commissioned officers have been taken into office for the need of rating in TAF. Likewise the employment of contract privates and contract sergeants/corporals has been implemented to increase the effectiveness in domestic safety operations. At the end of the study, it is pointed out that the conscription is likely to continue in Turkey in the short

* Okutman, Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü.

and medium term. On the other hand, depending on the positive developments in security perception, it is stated that discussions on the transition to professional army will gradually increase in the public agenda.

Key Words: *Compulsory Military Service, Mercenary, Professional Soldier, Professional Army.*

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Batılı ülkelerin güvenlik algılamalarında önemli değişimler yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda, 7-8 Kasım 1991 tarihleri arasında Roma'da gerçekleştirilen NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi, yaşanan değişimin ilk ipuçlarının ortaya çıktığı yer olmuştur. Zirvede kabul edilen İttifakın Yeni Strateji Konsepti (The Alliance's New Strategy Concept) başlıklı belgede, NATO'nun güvenlik anlayışının ana hatları çizilmiştir. Tehdit yerine güvenliğe yönelik meydan okuma ve risk kavramlarına yer verilen belgede, NATO üyesi ülkelerin artık Doğu Avrupa'dan kaynaklanan kitlesel bir saldırı tehdidi altında olmadığı belirtilmiştir. Aynı belgede kitlesel saldırı tehdidinin yerini farklı yönlerden gelebilecek, çok boyutlu ve önceden tespit edilmesi güç risklere bıraktığına işaret edilmiştir (NATO).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte NATO'da bu gelişmeler yaşanırken, ittifak üyesi ülkeler kendi ulusal güvenlik anlayışlarını yeniden yapılandırmış; benzer eğilim Orta ve Doğu Avrupa'daki eski Varşova Paktı üyesi ülkelerde de görülmüştür. Bu dönemde güvenlik, salt askeri boyutuyla ele alınmayıp, siyasi, iktisadi, sosyal ve çevresel yönleriyle bir bütün olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Yeni dönemde; bölgesel ve etnik çatışmalar, ülkelerdeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, kitle imha silahlarının ve uzun menzilli füzelerin yayılması, köktendincilik, uyuşturucu ve her tür silah kaçakçılığı ile uluslararası terörizm gibi yeni risk ve tehditler öne çıkmıştır (Milli Savunma Bakanlığı, 2000, s. 35).

İki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkmasını müteakip oluşan yeni yapıda tehdit ve buna bağlı olarak güvenlik algılamalarının önemli ölçüde değişmesi (Küçükşahin ve Akkan, 2007, s. 43), orduların görev tanımlarında da bazı değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Bu gelişme özellikle Batı ordularında bir dizi yapısal değişim ve dönüşümün gerçekleşmesi sonucunu doğurmuştur. Bu dönemde pek çok ülkede silahlı kuvvetler küçültülmüştür. Harekât ihtiyaçlarını karşılamadığı düşüncesinden hareketle zorunlu askerlik uygulamasının sorgulandığı süreçte,

profesyonelleşme kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Nitekim özellikle Batı ülkelerinde, erinden en üst rütbeli subayına kadar profesyonel askerlerin görev yaptığı profesyonel orduların teşkil edildiği görülmüştür.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra güvenlik anlayışında yaşanan değişim, Batı ülkeleri gibi Türkiye'yi de derinden etkilemiştir. Ancak bu dönemde karar verici konumundaki kişilerin Türkiye'nin "kanat ülkesi" konumundan "cephe ülkesi" konumuna geldiğine ilişkin değerlendirmeleri (Savunma Dergisi, 1998, s. 19-20) ve iç tehdit unsurunun giderek ön plana çıkması (Ülman, 2000, s. 102; Paker, 2010, s. 411), Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içerisinde Batı ordularındakine benzer yapısal değişim ve dönüşümün gerekliliğini gölgelemiş, tek neden olmamakla birlikte, bu yöndeki planların ertelenmesine neden olmuştur (Akyürek, 2010, s. 1). Bugün çekirdek kadrosu profesyonel askerlerden oluşan TSK, nicelik açısından yükümlü personelin ağırlıklı olduğu bir kurum olma özelliğini devam ettirmektedir. Ne var ki özellikle Kürdistan İşçi Partisi (PKK)'ya karşı yürütülen mücadeleye paralel olarak bu yapı hızla değişmekte ve TSK bünyesindeki profesyonel askerlerin genel mevcut içerisindeki oranı giderek artmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de son zamanlarda önemli bir gündem maddesini oluşturan TSK'nın profesyonel askerlik konusunda gerçekleştirdiği girişimleri incelemektir. Akademik alanda konu hakkında yapılmış çalışmaların sınırlı sayıda olduğu dikkate alındığında önemli bir boşluğu dolduracağı değerlendirilen araştırmada, TSK bünyesindeki profesyonelleşme çalışmalarının İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde başladığı, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise hız kazandığı ortaya konulmuştur. Çalışmada, kısa ve orta vade için TSK nezdinde bir çalışma olmamakla birlikte, profesyonel orduya geçiş tartışmalarının kamuoyunda giderek artan biçimde gündem oluşturacağı belirtilmiştir. Bu noktada, özellikle güvenlik alanında yaşanacak gelişmelerin belirleyici olacağına altı çizilmiştir.

Bu çerçevede, çalışmada ilk önce Türkiye'de uygulanmakta olan zorunlu askerlik sisteminin genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Daha sonra cumhuriyet tarihi boyunca profesyonelleşme konusunda atılan adımlar incelenecektir. Müteakiben, TSK açısından profesyonelleşme çalışmalarının değişen öncelikleri üzerinde durulacaktır. Son olarak da elde edilen veriler ışığında geleceğe yönelik çıkarsamalarda bulunulacaktır.

Kavramsal Çerçeve

Zorunlu askerlik, askerlik hizmetinin gönüllü olarak değil devletin uyuğundaki özgür bireyler tarafından yükümlülük esasına göre yerine getirilmesidir.¹ Profesyonel askerlik ise, mesleki kariyer açısından askerliğin seçilmesi ve belli bir maddi kazanç karşılığında uyuğunda bulunan devlete hizmet edilmesidir.²

Bu noktada, hemen her platformda gözlemlenen bir tanımlama hatasından bahsetmek yerinde olacaktır. Uygulama açısından birbirinden tamamen farklı askere alma modelleri olmakla birlikte, profesyonel askerlik ile paralı askerlik ekseriyetle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Profesyonel askerliğin kariyer açısından askerlik mesleğinin seçilmesi ve yapılan işten maddi kazanç elde edilmesi açısından paralı askerlikle ortak özellikler taşıdığı doğrudur. Ancak ‘sadece uyuğunda bulunan devlete hizmet’ esaslı profesyonel askerliğin aksine paralı askerlik, işveren ile ulusal ya da uluslararası işgücü pazarı arasındaki ilişkiye dayanmaktadır (Lucassen ve Zürcher, 2003, s. 8).³ Paralı askerler bireysel ya da toplu olarak askere alınmakta ve belli bir bedel karşılığında, sadece uyuğunda buldukları devlete değil talepte bulunan ‘herkese’ hizmet sunmaktadır.⁴ Dolayısıyla hizmetin kime verildiği hususu, profesyonel askerlik ile paralı askerliği kesin

¹ Zorunlu askerlik uygulaması ilk olarak 23 Ağustos 1793 Konvansiyonu ile Fransa’da yürürlüğe girmiştir. Konvansiyonun “Levee en Masse” olarak adlandırılan zorunlu askerlik uygulamasına ilişkin 1. maddesi şu şekildedir: “Şu andan itibaren, düşmanlarımızın tümü Cumhuriyet topraklarından çıkartılana kadar, Fransızların hepsi ordularda hizmet etmek üzere sürekli göreve alınmıştır. Genç erkekler muharebeye gidecekler; evli erkekler silah yapacaklar ve harp malzemesi taşıyacaklar; kadınlar çadır ve giyecek yapacaklar ve hastanelerde hizmet edecekler; çocuklar eski ketenlerden pansuman bezi yapacaklar; yaşlı erkekler meydanlarda Cumhuriyetin lehinde ve krallara karşı nefret dolu konuşmalar yaparak askerlerin cesaretlerini arttıracaklar” (Brinton, Craig ve Gilbert, 2003, s. 71).

² Subay atamalarıyla ilgili 6 Ağustos 1808’de Prusya’da yayınlanan karamame, modern profesyonel askerlik kurumunun başlangıç tarihi olarak kabul edilmektedir. Subaylığı paralı askerler ile aristokratların tekelinden çıkaran karamame şu şekildedir: “Bir subayın mevkisini belirleyici tek unsur barış zamanlarında öğrenim ve bilgi; savaş zamanlarında ise üstün cesaret ve kavrayış olacaktır. Dolayısıyla ulusumuzun bu niteliklere sahip tüm fertleri en yüksek askeri makamlar için uygundur. Evvelce varolan tüm sınıftercihleri ortadan kaldırılmış olup, kökenine bakılmaksızın her erkeğe eşit sorumluluk ve eşit haklar tanınmıştır” (Huntington, 2004, s. 41).

³ Paralı askerliğin tarihçesinin harp tarihi ile başladığı söylenebilir. Ancak söz konusu askere alma sisteminin günümüzde anlaşıldığı biçimdeki ilk uygulaması kapitalizm ve para ekonomisinin hızla yayıldığı Orta Çağ Avrupa’sında başlamıştır (Belge, 2005, s. 196).

⁴ Paralı askerlerin ön plana çıktığı son olay Libya’daki halk hareketidir. Libya lideri Kaddafi’nin başta Afrika ülkeleri olmak üzere, yabancı ülkelere getirdiği paralı askerleri isyancı unsurlara karşı kullandığı görsel ve yazılı basında geniş yer bulmuştur (Radikal, 23 Şubat 2011; Hürriyet, 28 Şubat 2011; Sabah, 3 Mart 2011; CNN Türk, 21 Mart 2011).

çizgilerle birbirinden ayırmaktadır.⁵

Türkiye’de Zorunlu Askerlik Sistemi

“Vatan hizmeti her Türk’ün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin silahlı kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir” (Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası). Anayasanın 72’nci maddesinde bu ifadelerle yer alan zorunlu askerlik uygulaması, Türkiye Cumhuriyeti uyruğunda olan her erkek için mecburi kılınmıştır. Bugün zorunlu askerlik uygulaması, 16 Haziran 1927 tarih ve 1076 sayılı Yedek Subaylar ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu ile 21 Haziran 1927 tarih ve 1111 sayılı Askerlik Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir. Mükellefiyet sistemi olarak adlandırılan uygulamada, askerlik çağı her erkeğin 20 yaşına girdiği senenin Ocak ayının birinci günü başlamakta ve 41 yaşına girdiği senenin Ocak ayının birinci günü sona ermektedir. Askerlik çağının süresi en fazla 21 yıldır. Ancak bu süre Bakanlar Kurulu’nun kararıyla 5 yıla kadar uzatılabilmekte veya kısaltılabilmektedir (ASAL, Askerlik Kanunu).

Hâlihazırda uygulanan modelde, askerlik çağı 3 devreden oluşmaktadır: Yoklama, muvazzaf ve ihtiyat. Yoklama devresi, askerlik çağının başlangıcından silâh altına alınmaya kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Muvazzaf devresi, okul, kıt’a, askeri kurum veya kamu kurum ve kuruluşlarında askerlik hizmetinin icra edildiği dönemdir. İhtiyat devresi ise, terhis olunmasından askerlik çağının sonuna kadar geçen dönemdir (ASAL, Askerlik Kanunu).

Yarı askeri kuvvetler kapsamında yer alan Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlıkları hariç tutulduğunda, 2005 yılı itibarıyla TSK’nın toplam insan gücü toplam 511.000 kişidir. Bunun 442.000’i yükümlü personeldir. Yükümlü personelin kuvvetlere göre dağılımı ise, karacı; 373.000, denizci; 35.000 ve havacı; 34.000’dir (The World Defence

⁵ Söz konusu yanlış kullanıma ilişkin verilebilecek örneklerden biri, Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu Tasarısı’nın TBMM Genel Kurulu’ndaki görüşmeleridir. Tasarı hakkında söz alan BDP Şırnak milletvekili Hasip Kaplan, profesyonel asker kategorisinde değerlendirilmesi gereken sözleşmeli erbaş ve erleri paralı asker olarak tanımlamıştır: “... Paralı askerlik, sözleşmeli er, ayda 2 milyar lira maaş alacak bir paralı askerlik sistemi. Lejyoner sistemden esinlenmiş” (TBMM Tutanak Dergisi, 10 Mart 2011). Benzer kullanıma ilişkin verilebilecek bir diğer örnek, Milliyet Gazetesi’nin, Devlet Bakanı ve AB Başmüzakerecisi Egemen Bağış’ın profesyonel orduya geçişin gerçekleşmesi durumunda 500 bin kişinin istihdam edilebileceğine ilişkin açıklamasını konu alan haberde atılan, “500 Bin Paralı Asker” şeklindeki başlıktır (Milliyet, 30 Haziran 2010). Aynı haber, Kanal D’nin internet sitesinde, “500 Bin Paralı Asker Geliyor” şeklinde duyurulmuştur (Kanal D, 30 Haziran 2010).

Almanac, 2005, s. 192-194).

Türkiye’de askerlik hizmet çeşitleri en son 23 Haziran 2003 tarihinde düzenlenmiştir. Buna göre, askerliğe elverişli olduğu tespit edilen her Türkiye Cumhuriyeti uyruğundaki erkek; 12 ay yedek subay, 6 ay kısa dönem er/erbaş, 15 ay er/erbaş ve dövizle askerlik olarak adlandırılan hizmet çeşitlerinden birisi kapsamında askere alınmaktadır.⁶

Söz konusu hizmet çeşitlerinden 12 ay yedek subaylık, 4 yıl veya daha uzun süreli üniversitesi mezunu yükümlüleri kapsamaktadır. 6 ay kısa dönem er/erbaşlık, yedek subay olmaya haiz yükümlülerden ihtiyaç fazlası olanların yararlandığı bir uygulamadır. 15 ay er/erbaşlık, 4 yıldan kısa süreli yüksek okul mezunlarıyla daha aşağı tahsil grubuna giren yükümlüleri kapsamaktadır. Dövizle askerlik ise, oturma ve çalışma iznine sahip olarak işçi, işveren veya bir meslek ya da sanatı icra ederek en az 3 yıl süreyle yurtdışında bulunan yükümlülere yönelik hayata geçirilmiş bir uygulamadır. Bu uygulamadan yararlanmak isteyenlerden 38 yaş sınırı içinde bulunanlar 5112 Euro, 38 yaş sınırını aşanlar ise 7668 Euro veya karşılığı yabancı ülke parasını ödemek koşuluyla 21 gün süreli askerlik hizmeti yapmaktadır (ASAL, Askerlik Hizmet Çeşitleri).

Öte yandan bu noktada bir parantez açarak, TSK’nın asker ihtiyacının karşılanamadığı tespitinden hareketle, “askerlik sadeleşecek” sözüyle ilk kez Genelkurmay Başkanı Org. İlker Başbuğ tarafından dile getirilen (Hürriyet, 1 Mayıs 2009) ve kamuoyunda “tek tip askerlik” ya da “eşit süreli askerlik” olarak bilinen farklı askerlik hizmet çeşitlerinin kaldırılacağı yönündeki tartışmaların son dönemlerde önemli bir gündem maddesi oluşturduğu belirtilmelidir. Görevi Org. İlker Başbuğ’dan devralan Genelkurmay Başkanı Org. Işık Koşaner tarafından hükümete sunulan çalışmanın, “eşit süreli askerlik sistemi” başlığı taşıdığı bilinmekle birlikte (Hürriyet, 21 Ekim 2010), uygulamanın ne şekilde olmasının planlandığı hakkında net bir bilgi yoktur. Kamuoyuna yansıyan bilgilere göre, TSK, hükümete herkesin 12 ay veya 9 ay askerlik yapacağı iki ayrı formül önermiştir. Hükümet kanadı ise, uzun dönemi 9 veya 6 aya, kısa dönemi de 4 aya indirmeye yönelik formüller üzerinde çalışmaktadır. Yine hükümet kanadının bedelli askerlik konusunda çalışmalar yürüttüğü ve bu alanda

⁶ Türkiye’de bazı ülkelerin yasalarında yer alan vicdani retçilik ve kamuda alternatif hizmet uygulaması bulunmamaktadır. Yasalara göre, orduda silah taşımayı reddeden kişiler TSK İç Hizmet Kanunu’nun 63. maddesine göre ceza alabilmektedir. Aynı kişiler vicdani retçi olduklarını görsel veya yazılı medya yoluyla kamuoyuna duyurmaları durumunda ise, insanları askerlikten soğutma suçu işledikleri gerekçesiyle 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 155. maddesi uyarınca 6 aydan 2 yıla kadar hapis cezasına çarptırılabilir (War Resisters International, 23 Ekim 2008).

adım atmaya kararlı olduğu da kamuoyuna yansıyan bilgiler arasındadır (Milliyet, 1 Ekim 2010).

Profesyonelleşme Konusunda İlk Girişimler

TSK'daki profesyonel askerlik çalışmalarını incelemeye başlamadan önce yanıtlanması gereken soru şudur: TSK'da profesyonelleşme çalışmalarından bahsederken tam olarak ne kastedilmektedir? Bu sorunun yanıtı; mükellefiyet sistemi kapsamında askerlik hizmetini yerine getiren yedek subay, erbaş ve erlerin kadrolarının bu işi meslek olarak edinmiş personelce doldurup doldurulamayacağıdır.

Hiç şüphe yok ki, TSK bünyesinde yapılan profesyonelleşme çalışmalarının gerçek anlamda başlangıç noktasını, 1986 yılından itibaren orduda uzman erbaşların istihdam edilmesi oluşturmaktadır. Bu uygulama bir sonraki başlık altında ayrıntılı olarak incelenecek olmakla birlikte, daha önceki yıllarda yapılan ancak çeşitli nedenlerden istenen verimin alınmadığı bazı girişimlere kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Buna göre, TSK'nın profesyonelleşmesi yönünde atılan adımlardan ilki, 11 Haziran 1949 tarihinde yürürlüğe giren 5430 sayılı Uzman Çavuş Yetiştirilmesi Hakkında Kanun'dur. MSB tarafından hazırlanan ve Bakanlar Kurulu'nca Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ye sunulan kanun tasarısının gerekçesi, ordunun yeni yapılanmasına göre envanterde gittikçe önemli bir yer işgal etmeye başlayan gelişmiş silah sistemlerini kullanacak makinist ve işletmecilerin TSK'da istihdam edilmesidir (TBMM Zabıt Ceridesi, 6 Haziran 1949). Bu amaçla kanun, orduda görev yapmakta olan muvazzafı erattan isteklilerin veya orduya dışarıdan katılmak isteyenlerin uzman çavuş olarak yetiştirilmesi ve görevlendirilmesi konusunda MSB'yi yetkili kılmıştır (Resmi Gazete, 11 Haziran 1949).

Profesyonelleşme konusunda atılan bir başka adım, 10 Mart 1954 tarihinde yürürlüğe giren 6320 sayılı Çavuş ve Uzman Çavuş Kanunu'dur. MSB tarafından hazırlanan ve Bakanlar Kurulu'nca TBMM'ye sunulan kanun tasarısının gerekçesi, 1 Haziran 1927 tarihinde yürürlüğe giren 1059 sayılı Piyade Küçük Zabit Kanunu⁷ ile bir önceki paragrafta anlatılan 5430

⁷ Piyade Küçük Zabit Kanunu, kıt'aya dahil olan acemi piyade erati içerisinden erbaş seçimini düzenlemekte ve isteklilerin terhisleri sonrasında da görevlerine devam etmesini olanaklı kılmaktadır (TBMM Zabıt Ceridesi, 28 Mayıs 1927). Söz konusu kanunun uygulanması hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak uzmanlaşmaya yönelik olması dikkate alındığında, düzenlemenin TSK'daki profesyonelleşme çalışmaları kapsamında değerlendirilebileceği söylenebilir.

sayılı Uzman Çavuş Yetiştirilmesi Hakkındaki Kanun'un mahzurlarının giderilmesidir (TBMM Zabıt Ceridesi, 3 Mart 1954). Nitekim yeni kanunla, birliklere acemi olarak gelen erat arasından erbaş adaylarının belirlenmesi için öngörülen 1 haftalık süre 6 aya çıkarılmış, ayrıca mesleğin daha cazip hale getirilmesi için ek maddi düzenlemeler yapılmıştır (Resmi Gazete, 10 Mart 1954).

Profesyonelleşme konusunda dikkati çeken bir diğer adım ise, 961 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu'na 7 Temmuz 1971 tarihli ve 1424 sayılı kanunla eklenen ek 12'nci maddedir. Yapılan düzenlemeyle, TSK'da ihtiyaç duyulan sınıflar için sözleşmeli subay alınabilmesinin önü açılmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 13 Haziran 2001).

Yukarıda kısaca aktarılmaya çalışılan yasal düzenlemelerin hepsi profesyonelleşme yönünde atılan adımlardır. Ne var ki düzenlemelerin hiçbirisi arzu edilen sonuçları vermemiştir. Bunun nedeni, 5430 sayılı Uzman Çavuş Yetiştirilebilmesi Kanunu'nda ve 6320 sayılı Çavuş ve Uzman Çavuş Kanunu'nda cazip koşulların yaratılamaması, sözleşmeli subay alımına yönelik kanunda ise, gereken ek yasal düzenlemelerin yapılmamasıdır. Dolayısıyla buraya kadar elde edilen verilerden, TSK'da ciddi anlamda bir profesyonelleşmenin söz konusu düzenlemelerle hayata geçirilemediğini söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Profesyonelleşmenin Hız Kazanması

TSK'da profesyonelleşme konusunda yapılan çalışmaların dönüm noktası, 25 Mart 1986 tarihinde yürürlüğe giren 3269 sayılı Uzman Erbaş Kanunu'dur. MSB tarafından hazırlanan ve Bakanlar Kurulu'nca onaylanarak TBMM'ye gönderilen Uzman Erbaş Kanunu tasarısının genel gerekçesi, TSK bünyesinde devamlılık arz eden teknik ve kritik görevlerde yetişmiş personel ihtiyacının karşılanmasıdır (TBMM Tutanak Dergisi, 18 Mart 1986).⁸ Nitekim kanun, yetişmiş personel ihtiyacını karşılamak amacıyla istihdam edilecek olan erbaşların temini, hizmet şartları, görev ve hakları, yükümlülükleri ve astsubay sınıfına geçirilmeleriyle ilgili esas ve usulleri düzenlemektedir (Resmi Gazete, 25 Mart 1986).

Hâlihazırda TSK bünyesinde uzman erbaş statüsünde istihdam edilmekte olan personel sayısı hakkında kesin rakamlar mevcut değildir.

⁸ Kanun tasarısının genel gerekçesinde uzman erbaşların; tank şoförü, telsiz operatörü, radar operatörü, eğitim merkezlerinde öğretmen yardımcısı, top/taref komutanı, nişancı ve iş makineleri operatörü gibi görev yerlerinde istihdam edileceği ifade edilmektedir.

Ancak uygulamanın başarıyla yürütüldüğü kıymetlendirilmektedir. Bunun en iyi göstergelerinden biri, 27 Haziran 2007'de Kara Kuvvetleri Komutanı Org. İlker Başbuğ tarafından kamuoyuna açıklanan (Öztürk, 28 Haziran 2007) ve 2010 yılı itibarıyla başarıyla tamamlanan (Savunma ve Havacılık Dergisi, 2010, s. 30) "Komando Tugaylarının Profesyoneleştirilmesi Projesi"dir. Öyle ki 5'i Kara Kuvvetleri Komutanlığı, 1'i ise, Jandarma Genel Komutanlığı kuruluşunda olmak üzere, toplam 6 komando tugayının operasyonlarda görev alan komando kol unsurlarının profesyonel askerlerden oluşturulmasını öngören proje uyarınca istihdam edilen personel, Uzman Erbaş Kanunu kapsamında hizmet vermektedir.

TSK'da profesyonelleşme yönünde atılan bir diğer adım, 21 Haziran 2001 tarihinde yürürlüğe giren 4678 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri'nde İstihdam Edilecek Sözleşmeli Subay ve Astsubaylar Hakkında Kanun'dur. MSB tarafından hazırlanan ve Bakanlar Kurulu'nca kabulünün ardından TBMM'ye gönderilen kanun tasarısının genel gerekçesi, TSK'nın ihtiyaç duyduğu küçük rütbeli subay/astsubay ihtiyacının karşılanması ve halen yedek subaylar tarafından icra edilen kimi görevlerin daha etkin olarak yerine getirilmesidir. Aynı şekilde, üst rütbelerde yaşanan birikmenin önlenmesi ve uygulamanın başarıyla gerçekleştirilmesi durumunda yedek subaylığın ileride tamamen kaldırılması da genel gerekçe de yer almaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 13 Haziran 2001). Bu amaçları gerçekleştirmek için kanun, sözleşmeli subay ve astsubayların temini, yetiştirilmesi, sınıflandırılması, hizmet şartları, yükselmeleri, atama ve yer değiştirilmeleri, görev ve yükümlülükleri, özlük ve sosyal hakları, muvazzaf subay ve astsubaylık statüsüne geçmeleri, ayırma ve ayrılma esas ve usulleri düzenlemektedir (Resmi Gazete, 21 Haziran 2001).

Uzman erbaşlık uygulamasında olduğu gibi TSK bünyesinde istihdam edilmekte olan sözleşmeli subay ve astsubayların sayısı hakkında da kesin rakamlar vermek mümkün değildir. Ancak uygulamanın başarıyla yürütüldüğü ve bununla bağlantılı olarak da yakın bir gelecekte yedeklik subaylığın tamamen kaldırılacağı değerlendirilmektedir.

TSK'nın profesyonelleşmesi yönünde atılan en son adım ise, 22 Mart 2011 tarihinde yürürlüğe giren 6191 sayılı Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu'dur. MSB tarafından hazırlanan ve Bakanlar Kurulu'nca kabulünün ardından TBMM'ye gönderilen Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu tasarısının genel gerekçesinde, Uzman Erbaş Kanunu kapsamında hizmet veren uzman erbaşların devamlılık arz eden teknik ve kritik görev yerlerinde istihdam edildiği ancak uzun yıllar boyunca elde edilen tecrübelerden 30 yaşını geçen

personelin özellikle fiziksel güç gerektiren görev yerlerinde verimliliklerinin azaldığına dikkat çekilmektedir. Yine yükümlü personel statüsündeki erbaş ve erlerin 3 ay süreli temel askerlik eğitimini müteakip iç güvenlik birliklerinde görevlendirilmesi, bölgeye alışı, terörle mücadelede tam olarak tecrübe kazandıkları en verimli çağlarında ise terhis edilmeleri önemli bir olumsuzluk olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda, Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bölücü terör örgütüne karşı yürütülen mücadeledeki yetişmiş personel açığının giderilmesi amaçlanmakta ve yükümlü erbaş ve erlerin yerine iyi eğitilmiş ve profesyonel asker statüsünde olan sözleşmeli personelin istihdam edilmesi öngörülmektedir (TBMM, 10 Mart 2011). Bu doğrultuda kanun, sözleşmeli erbaş ve erlerin temini, yetiştirilmeleri, görevde yükselmeleri, tertip edilmeleri, geçici görevlendirilmeleri, hizmet şartları, görev ve hakları, yükümlülükleri, ayırma ve ayrılmalarıyla ilgili usul ve esasları düzenlemektedir (Resmi Gazete, 22 Mart 2011).

Kamuoyuna yansıyan bilgilerde, TSK'nın önümüzdeki 5 yıl içerisinde 50 bin sözleşmeli personeli istihdam etmeyi planladığı ve söz konusu askerlerin ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki sınır birliklerinde görevlendirileceği belirtilmektedir (Dağlı, 24 Şubat 2011).

Değişen Öncelikler

TSK'nın profesyonelleşme yönündeki girişimleri irdelendiğinde, yapılan çalışmaların Soğuk Savaş dönemindeki ile günümüzdeki amaçları arasında önemli farklar olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş yıllarında profesyonelleşme konusunda yapılan çalışmalar da ağırlıklı olarak ordu içerisinde yetişmiş personel istihdamının artırılması amacı ön planda tutulmuştur. İki kutuplu düzenin ortadan kalkmasını izleyen süreçte ise, küçülme ve yeniden yapılanma amacı da önemli bir gündem maddesi oluşturmaya başlamıştır.

Bunun nedenleri somut verilerle tartışılacak olursa, Soğuk Savaş yıllarında TSK'nın Sovyetler Birliği'nin önderliğindeki Varşova Paktı kuvvetlerine karşı Trakya ve Doğu Anadolu harekât alanlarında mücadele etmesi beklenmiştir (Özsoy, 1987, s. 67-77). Bu durum, Türkiye'nin bütünlüğünü ve güvenliğini doğrudan etkileyecek çapta bir mücadele olduğundan, ülkenin genel bir seferberlik tarzı içerisinde hazırlanması gerekmiştir. Söz konusu hazırlıkların en önemli sonuçlardan biri, Türkiye'nin Soğuk Savaş yıllarında niceliğe önem verme anlayışı olarak

ifade edilebilecek sayısal bakımdan büyük çaplı bir silahlı kuvveti idame ettirmesidir. Bu bir ölçüde ülkenin nitelik anlamında istenen teçhizat ve malzemeye sahip olamamasıyla alakalıdır. Ancak dönemin gelişmiş NATO ülkelerinin de Türkiye ile benzer yaklaşımı izlediği düşünülürse, bunun aslında bir zorunluluktan doğduğu ortadadır. Sovyetler Birliği'nin planlanmış Güneybatı ve Güney Askeri Harekât Alanları (TVD) içerisinde yer alan Türkiye'nin muhtemel bir savaşta büyük çaplı kuvvetlerle karşılaşacağı değerlendirilmekte, buna karşı koyabilmek için nitelik kadar nicelik anlamında da büyük kuvvetlerin hazırlanması gerekmektedir. İşte Soğuk Savaş yıllarındaki profesyonelleşme çalışmalarının dönemin tehdit anlayışıyla doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Profesyonelleşmeye yönelik çalışmalarla TSK, kritik ve devamlılık arz eden yerlerde uzman personel istihdam etmeyi öngörmekte ancak herhangi bir şekilde küçülme düşünmemektedir. Soğuk Savaş döneminde çıkarılan Uzman Erbaş Kanunu'nun genel gerekçesinde düzenlemeyle TSK'nın etkinliğinin arttırılacağı vurgusunun yapılması ve küçülme ya da yeniden yapılanma konularına hiç değinilmemesi bunun kanıtıdır (TBMM Tutanak Dergisi, 18 Mart 1986).

Öte yandan Soğuk Savaş sonrası dönemdeki durum oldukça farklıdır. MSB'nin analizlerine istinaden bu tespit açılacak olursa, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin güvenliğine yönelik tehdit ve riskler önemli ölçüde değişmiştir. Soğuk Savaş yıllarında varolan bloklar arası mücadelenin sona ermesi, küreselleşme anlayışına dayalı yeni bir dünya düzenini ortaya çıkarmış, bu durum tehdit kavramını önemli ölçüde değiştirmiştir. Tehdit kavramı daha önceki dönemde belirgin ve kitlesel iken, çok yönlü, çok boyutlu ve değişken bir hal almış, ortama belirsizlik hâkim olmuştur (Milli Savunma Bakanlığı, 2000, s. 35). Ortaya çıkan bu yeni tehdit anlayışı TSK'nın profesyonelleşme anlayışına doğrudan yansımıştır. TSK, Soğuk Savaş döneminde varolan topyekûn harp olasılığının büyük oranda azaldığını değerlendirmekte ve günümüzde profesyonelleşmeyi, küçülme ve yeniden yapılanmanın önemli bir ayağı olarak değerlendirmektedir.⁹ Nitekim Türk Silahlı Kuvvetleri'nde İstihdam Edilecek Sözleşmeli Subay ve Astsubaylar Hakkında Kanun'un amaçları arasında kritik ve devamlılık arz eden görev yerlerindeki kadro ihtiyacının giderilmesine ek olarak, daha önce

⁹ Hâlihazırda Kara Kuvvetleri Komutanlığı tarafından yürütülen Kuvvet-2014 konsepti, TSK bünyesinde devam eden küçülme ve yeniden yapılanma çalışmalarına verilebilecek örneklerden birisidir. Proje, kuvvet yapısı bakımından yıllara sari olarak %20-%30 oranında küçülmeyi öngörmektedir (Savunma ve Havacılık Dergisi, 2006, s. 10).

gündeme getirilmeyen daha küçük ve kısmen profesyonel bir orduya geçişte de önemli bir adım atılacağına vurgu yapılması, bunun açık bir göstergesidir (TBMM Tutanak Dergisi, 13 Haziran 2001).

Hedef Profesyonel Ordu mu?

Hâlihazırda TSK bünyesinde profesyonel asker statüsünde görev yapmakta olan personel; subaylar (yedek subaylar hariç), astsubaylar, uzman erbaşlar ve uzman jandarmalardır. Yakın bir gelecekte bunlara, sözleşmeli erbaş ve erlerin eklenmesi de beklenmektedir. Gizlilik gerekçesiyle kesin rakamlara ulaşmak mümkün olmamakla birlikte, Milli Savunma Bakanı Mehmet Gölhan, 1995 yılında profesyonel asker tanımına girecek personelin silahlı kuvvetler içerisindeki genel mevcuda oranının %18'ler seviyesinde olduğunu belirtmiştir (Aris, 1995, s. 22). Açıklamanın yapıldığı dönemde sözleşmeli subay/astsubay uygulaması yürürlükte olmadığına göre, günümüzde bu rakamın bir miktar artmış olduğu değerlendirilebilir. Ayrıca, 2008 yılında başlatılan komando tugaylarının profesyonelleştirilmesi sürecinde önemli miktarda uzman erbaş istihdamı gerçekleştirilmiştir. Bu gelişme de genel mevcuttaki profesyonel personel oranını arttırmıştır. Ancak yine de ordu mevcudunun büyük çoğunluğunun hala mükellefiyet sistemiyle askerlik görevini icra etmekte olan gençlerden oluştuğu açıktır.

Her ne kadar son zamanlarda birçok siyasetçi, akademisyen ve gazeteci tarafından tam profesyonel orduya geçilmesi yönünde fikirler ortaya atılsa da,¹⁰ TSK'nın böyle bir çalışmasının bulunmadığı bilinmektedir. Genelkurmay Başkanı Org. Işık Koşaner'in, 27 Ağustos 2010 tarihinde düzenlenen Genelkurmay Başkanlığı devir-teslim töreni sırasında, "...Türk Silahlı Kuvvetleri'nin temel unsurunu vatan hizmetini yerine getirmek üzere silahaltına koşan Mehmetçik teşkil eder... Türk Silahlı Kuvvetlerini'nin bazı unsurlarında, tecrübe gerektiren görevler için sınırlı sayıda profesyonel personel görevlendirilmesi hiçbir şekilde profesyonel orduya geçiş demek değildir... Türk Silahlı Kuvvetleri'nin temel taşı kahraman Mehmetçiktir ve böyle olmaya devam edecektir" açıklaması (Genelkurmay Başkanlığı, 27 Ağustos 2010), bunun en yakın örneğidir.

¹⁰ Bu konuda verilebilecek örneklerden biri, Devlet Bakanı ve AB Başmüzakerecisi Egemen Bağış'ın, uzun vadede Türkiye'de de profesyonel orduya geçilmesinin şart olduğuna ilişkin açıklamasıdır (Zaman, 10 Temmuz 2010). Bu konuda verilebilecek bir diğer örnek, DP Genel Başkanı Namık Kemal Zeybek'in, Türkiye'nin bir an önce "doğruyu yapıp" profesyonel orduya geçmesi gerektiğine ilişkin sözleridir (Zaman, 15 Mart 2011).

Bu noktada yanıtlanması gereken soru şudur: TSK'da zorunlu askerlik sisteminin devam ettirilmesi yönünde bir irade olduğunda göre, yürütülen profesyonelleşme çalışmalarının kurum nezdinde sonuçlarının ne olması öngörülmektedir? Genelkurmay Başkanı Org. Kıvrıkoğlu, 1999 yılındaki bir söyleşide, profesyonelleşme alanındaki çalışmalarda temel amacın küçük rütbeli subay ihtiyacını karşılamak amacıyla sözleşmeli subay, devamlılık arz eden teknik ve kritik görevler için uzman erbaş ve savaşta ve barışta üniforma gerektirmeyen görev yerleri içinse sivil personel istihdamının yaygınlaştırılması olduğunu belirtmiştir (Ulusal Strateji Dergisi, 1999, s. 24). Açıklamanın yapıldığı tarihin üzerinden 10 yıldan fazla zaman geçmesine karşın bu düşüncenin değiştiğine ilişkin herhangi bir veri olmadığına göre, en azından kısa ve orta vade için TSK'nın benzer yaklaşımı devam ettirdiği yorumu yapılabilir.

Sonuç

TSK'da profesyonelleşmeye yönelik yürütülen çalışmalar İkinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde başta ABD olmak üzere, Batı ülkelerinin ordularıyla kurulan yakın ilişkilere paralel olarak başlamış, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise, giderek hız kazanmıştır. Bu bağlamda, yapılan yasal düzenlemelerle silahlı kuvvetler bünyesinde devamlılık arz eden teknik ve kritik görev yerlerinde uzman çavuş ve onbaşlıların görev almalarına imkân tanınmıştır. Aynı şekilde, sözleşmeli subay ve astsubayların istihdam edilmesiyle küçük rütbeli subay açığının karşılanması öngörülmüş, sözleşmeli erbaş ve er istihdamıyla da, iç güvenlik harekâtlarındaki etkinliğin artırılması amaçlanmıştır.

Öte yandan profesyonelleşme yönünde yürütülen çalışmalardan, zorunlu askerlik uygulamasının kaldırılacağı sonucunu çıkarmak mümkün değildir. Nitekim değişen harekât ihtiyaçları doğrultusunda profesyonelleşme konusu önem kazanmakla birlikte, yükümlülük esasına göre hizmet vermekte olan 'Mehmetçik'lerin daha uzun yıllar boyunca TSK'nın temel unsuru olmaya devam edeceğini söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Peki, profesyonel orduya geçişin Türkiye'de gerçekleşme olasılığı nedir? Kısa ve orta vade için TSK nezdinde zorunlu askerlik sisteminin devamı yönünde bir irade olduğu aşikârdır. Ancak profesyonel ordunun getireceği avantajlar/dezavantajlar da giderek artan biçimde kamuoyunda tartışılmaktadır. Bu noktada, güvenlik algılamalarında yaşanan olumlu

gelişmelere bağlı olarak, profesyonel orduya geçiş tartışmalarının kamuoyunda giderek artan biçimde gündem oluşturacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Akyürek, Salih, *Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu* (1.b.), İstanbul: Bilgesam Yayınları, (2010).
- Anonim, “Güle Güle Karadayı”, *Savunma Dergisi*, 1 (2). (1998), 17–25.
- Anonim, “Çatışmayı Önle, Gerginliği Azalt, İstikrarı Yükselt”, *Ulusal Strateji Dergisi*, 2 (5), (1999), 18–26.
- Anonim, “Türk Kara Kuvvetleri’nin Zorlu Misyonu”, *Savunma ve Havacılık Dergisi*, 20 (114), (2006), 8–24.
- Anonim, “Türk Silahlı Kuvvetleri’nde Nöbet Değişimi”, *Savunma ve Havacılık Dergisi*, 24 (140), (2010), 28–40.
- Aris, Hakkı, “Türkiye Yurtta Sulh, Cihanda Sulh Bayrağını Her Yerde Dalgalandırıyor”, *Savunma ve Havacılık Dergisi*, 9 (50), (1995), 8–22.
- ASAL. (b.t.), “Askerlik Hizmet Çeşitleri”, <http://www.asal.msb.gov.tr/index.php>, Erişim Tarihi: 21 Şubat 2011
- ASAL. (b.t.), “Askerlik Kanunu”, http://www.asal.msb.gov.tr/kanun/1111_As.Kanunu.pdf, Erişim Tarihi: 15 Ocak 2011.
- Belge, Murat, *Osmanlı’da Kurumlar ve Kültür* (1.b.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2005).
- Brinton, C., Craig, G. A. ve Gilbert, F., *Modern Stratejinin YarATICILARI* (1.b.) içinde (71–83), Jomini. E. M. Earle, (Ed.), D. Erdem, Ç. Erdem ve G. Ülgezen, (Çev.). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, (2003).
- CNN Türk, “Kaddafi’yi 1500 Sırp Koruyor”, (21 Mart 2011), <http://www.cnnturk.com/2011/dunya/03/21/kaddafiyi.1500.sirp.koruyor/610588.0/index.html>, Erişim Tarihi: 24 Mart 2011,
- Dağlı, Taha, “Sözleşmeli Er Bedellinin Yolunu Açar mı?”, http://www.sabah.com.tr/Gundem/2011/02/24/sozlesmeli_er_bedellinin_yoluunu_acar_mi?, Erişim Tarihi: 14 Mart 2011.
- Genelkurmay Başkanlığı, “Orgeneral Işık Koşaner’in Genelkurmay Başkanlığı Devir-Teslim Töreni Konuşması”, (27 Ağustos 2010).

http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2010/org_isikkosaner_dvrtslkonusmasi_27082010.html, Erişim Tarihi: 14 Ocak 2011.

Huntington, S. P., *Asker ve Devlet: Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti*, K. U. Kızılaslan, (Çev.). (1.b.). İstanbul: Salyangoz Yayınları, (2004).

Hürriyet, “*Tek Tip Askerlik Geliyor*”, (1 Mayıs 2009), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/11555782.asp>, Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011.

Hürriyet, “*Erdoğan'a Tek Tip Askerlik Brifingi*”, (21 Ekim 2010), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/16096867.asp>, Erişim Tarihi: 16 Ocak 2011.

Hürriyet, “*Kaddafi'nin Paralı Askerleri Libya Halkına Karşı*”, (28 Şubat 2011), <http://www.hurriyet.com.tr/planet/17109194.asp>, Erişim Tarihi: 24 Mart 2011.

Kanal D, “*500 Bin Paralı Asker Geliyor*”, (30 Haziran 2010), <http://haber.kanald.com.tr/Haber/G%C3%BCndem-32/500-bin-parali-asker-geliyor-5298.aspx>, Erişim Tarihi: 22 Mart 2011.

Küçükşahin, A. ve Akkan, T., “*Değişen Güvenlik Algılamaları Işığında Tehdit ve Asimetrik Tehdit*”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3 (5), (2007), 41-66.

Lucassen, J. ve Zürcher, E. J., “*Zorunlu Askerlik ve Direniş: Tarihi Çerçeve*”, E. J. Zürcher, (Ed.), *Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)* (1.b.) içinde (1-22), M. T. Akad, (Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2003).

Milli Savunma Bakanlığı, *Beyaz Kitap 2000* (1.b.), Ankara: Mönch Türkiye Yayınları, (2000).

Milliyet, “*500 Bin Paralı Asker*”, (30 Haziran 2010), <http://www.milliyet.com.tr/500-bin-parali-asker/siyaset/sondakika/30.06.2010/1257207/default.htm>, Erişim Tarihi: 22 Mart 2011.

Milliyet, “*Erdoğan'dan Tek Tip Askerlik Açıklaması*”, (1 Ekim 2010), <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-dan-tek-tip-askerlik-aciklamasi/siyaset/sondakikaarsiv/01.10.2010/1296255/default.htm>, Erişim Tarihi: 16 Ocak 2011.

NATO. (b.t.), “*The Alliance's New Strategic Concept*”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm?selectedLocale=en, Erişim Tarihi: 18 Ocak 2011.

Özsoy, M., ‘‘Dünü ve Bugünüyle Türk Savunma Stratejisi’’, Dış politika Enstitüsü, (Der.), *Türkiye'nin Savunması* (1.b.) içinde (41-82). Ankara, (1987).

Öztürk, Saygı, ‘‘Komando Birlikleri Profesyonellerden Oluşacak’’, (28 Haziran 2007), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6787598.asp?gid=180>, Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011.

Paker, E. B., ‘‘Dış Tehditten İç Tehdide: Türkiye’de Doksanlarda Ulusal Güvenliğin Yeniden İnşası’’, E. B. Paker, ve İ. Akça, (Der), *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti* (1.b.) içinde (407-431), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2010).

Radikal, ‘‘İşte Kaddafi'nin Paralı Askerleri’’, (23 Şubat 2011), <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?ArticleID=1040912&CategoryID=81&aType=RadikalDetayV3>, Erişim Tarihi: 24 Mart 2011.

Resmi Gazete, ‘‘Uzman Çavuş Yetiştirilmesi Hakkında Kanun’’, Sayı: 7230, (11 Haziran 1949).

Resmi Gazete, ‘‘Çavuş ve Uzman Çavuş Kanunu’’, Sayı: 8654, (10 Mart 1954).

Resmi Gazete, ‘‘Uzman Erbaş Kanunu’’, Sayı: 19058, (25 Mart 1986).

Resmi Gazete, ‘‘Türk Silahlı Kuvvetlerinde İstihdam Edilecek Sözleşmeli Subay ve Astsubaylar Hakkında Kanun’’, Sayı: 24439, (21 Haziran 2001).

Resmi Gazete, ‘‘Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu’’, (22 Mart 2011), <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/03/20110322.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/03/20110322.htm>, Erişim Tarihi: 24 Mart 2011.

Sabah, ‘‘İşte Kaddafi'nin Paralı Askerleri’’, (3 Mart 2011), http://www.sabah.com.tr/Dunya/2011/03/03/iste_kaddafinin_parali_askerleri, Erişim Tarihi: 24 Mart 2011.

TBMM, ‘‘Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu Tasarısı’’, (10 Mart 2011), <http://www.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0997.pdf>, Erişim Tarihi: 16 Mart 2011.

TBMM Zabıt Ceridesi, Uzman Çavuş Yetiştirilmesi Hakkında Kanun Tasarısı ve Milli Savunma ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/564), (6 Haziran 1949).

TBMM Zabıt Ceridesi, Çavuş ve Uzman Çavuş Kanunu Layihası ve Milli Müdafaa ve Bütçe Encümenleri Mazbataları (1/432), (3 Mart 1954).

TBMM Tutanak Dergisi, Uzman Erbaş Kanunu Tasarısı ve Milli Savunma; Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/732), (18 Mart 1986).

TBMM Tutanak Dergisi, Türk Silahlı Kuvvetlerinde İstihdam Edilecek Sözleşmeli Subay ve Astsubaylar Hakkında Kanun Tasarısı ve Plan ve Bütçe ve Milli Savunma Komisyonları Raporları (1/698), (13 Haziran 2001).

TBMM Tutanak Dergisi, “76’ncı Birleşim 10 Mart 2011 Perşembe”, (10 Mart 2011), <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil5/ham/b07601h.htm>, Erişim Tarihi: 24 Mart 2011.

TBMM Zabıt Ceridesi, Piyade Küçük Zabit Kanunu, (28 Mayıs 1927).

The World Defence Almanac, Bonn: Mönch Publishing Group, (2005).

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası.

Ülman, Burak, “Türkiye’nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük”, G. Özcan ve Ş. Kut, (Ed.), *En Uzun Onyıl: Türkiye’nin Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar* (2.b.) içinde (99-130). İstanbul: Buke Yayınları, (2000).

War Resisters International, “Turkey”, (23 Ekim 2008), <http://www.wri-irg.org/co/rtba/turkey.htm>, Erişim Tarihi: 25 Mart 2011.

Zaman, “Egemen Bağış: Profesyonel Ordu Şart”, (10 Temmuz 2010), <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1004309&title=egemen-bagis-profesyonel-ordu-sart>, Erişim Tarihi: 20 Mart 2011.

Zaman, “Zeybek: Türkiye, Bir An Önce Profesyonel Orduya Dönmeli”, (15 Mart 2011), <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1107802&title=zeybek-turkiye-bir-an-once-profesyonel-orduya-donmeli>, Erişim Tarihi: 20 Mart 2011.